

מבט על, גיליון 503, 29 בדצמבר 2013

לקראת חזרתה של מדיניות "אפס הבעיות" הטורקית?

גליה לינדנשטראוס ויניב אברהם

טורקיה עוברת בימים אלו טלטלה פוליטית, הנובעת מחשיפת פרשות שחיתות בהיקפים חסרי תקדים בהיסטוריה של המדינה. עד כה תגובתו של ראש ממשלת טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן, באה לביטוי במתקפת נגד ובשורה של התבטאויות הוא ייחס את חשיפת הפרשות לרשת של גורמים פנימיים ובינלאומיים, המעוניינים בהפלת שלטון מפלגתו. הוא אף התבטא כנגד פרובוקציות של שגרירי מדינות זרות בטורקיה, ואיים לגרשם. עם זאת, המתרחש במדיניות החוץ הטורקית, לפחות ביחס לחלק מהמדינות השכנות, שונה למדי מרטוריקה זו. למעשה, בשבועות האחרונים אנו עדים לסימנים, המראים על התנעה מחדש של מדיניות "אפס הבעיות" הטורקית. מדיניות "אפס הבעיות", שנהגתה על ידי מי שהוא כיום שר החוץ הטורקי (ובעבר היה יועצו הבכיר של ראש ממשלת טורקיה לענייני חוץ), אחמד דוואטולו, נגעה להפעלת מאמצים אקטיביים לפתרון הבעיות שקיימות בין טורקיה ושכנותיה, כמו גם ניסיון לעודד יציבות באזורים הסמוכים לה. על אף שלמדיניות זאת הייתה מידה לא מבוטלת של הצלחה עד לתחילת ההתערורות הערבית, עם רצף התהפוכות שחוות האזור, היו לטורקיה כמה כישלונות בתחום מדיניות החוץ. רבים החלו להתבטא בלעג שלטורקיה נותרו אפס שכנות איתן אין לה בעיות. בניגוד לגלגול הקודם של מדיניות זאת, אין הכרזות דרמטיות ביחס אליה, אך בפועל ניתן לראות חזרה לדפוסים שאפיינו את מדיניות החוץ הטורקית בתקופה הקודמת. יש אף להדגיש, שכיוון שאין חשדות ביחס למעורבותו של דוואטולו בפרשות השחיתות, ייתכן שהוא מהפוליטיקאים הטורקיים שייצאו מחוזקים מפרשיות אלו.

מעניינת במיוחד ההתקרבות בין אנקרה ובגדאד, לאחר המתיחות הרבה שהייתה בין שתי המדינות בשנים האחרונות. בחודשים האחרונים נרשמו כמה ביקורים רמי דרג, שהגיעו לשיאם בביקורו של הושיאר זאבארי, שר החוץ העיראקי בטורקיה וביקורו של שר החוץ הטורקי, דוואטולו, בעיראק. כמו-כן דווח שנשקלים ביקורים הדדיים של ראשי הממשלה בעת הקרובה. מעבר לכך, טורקיה, אשר צריכת האנרגיה שלה במגמת עליה ואשר מעוניינת אף להפוך לנתיב העברת אנרגיה, פועלת במרץ לקידום העברת נפט וגז לשטחה מצפון עיראק, על ידי חתימת הסכמים ישירים מול הממשל האזורי הכורדי. בעוד שבעבר היה נראה שהיא מוכנה להתקדם גם ללא אישור הממשל העיראקי המרכזי, כיום נראה שמתגבשות הבנות בין אנקרה ובגדאד, שיבטיחו את חלוקת רווחי הנפט על-פי מה שנקבע בחוקה העיראקית. בין השאר מדובר על הקמת תחנת מדידה בגבול בין המדינות כך שלשלטונות העיראקים יהיה ברור בוודאות מהי כמות הנפט המיוצאת מצפון עיראק.

באשר ליחסי טורקיה-איראן, תהליך ההפשרה קדם לזה שהתנהל עם עיראק, ולמעשה בחירתו של חסן רוחאני לנשיא איראן, הייתה אחד הגורמים, או לכל הפחות היוותה את התירוץ לחימום היחסים. כך, טורקיה, בניגוד למשל לישראל וערב הסעודית, קידמה בברכה את הסכם הביניים שחתמו מעצמות ה-E3+3 עם איראן בנושא תוכנית הגרעין שלה. כמו-כן, למרות המחלוקת הבסיסית הקיימת בין שתי המדינות ביחס להמשך שלטון אסד בסוריה, בלטה הקריאה המשותפת של שר החוץ הטורקי ושר החוץ האיראני, מוחמד זריף, במסיבת עיתונאים בטהרן בסוף נובמבר 2013, להפסקת אש במלחמת האזרחים בסוריה לקראת ועידת ג'נבה 2. חלק מפרשות השחיתות שנחשפו לאחרונה בטורקיה אף נוגעות ליחסי הסחר בין טורקיה ואיראן, ולאופן הנרחב שבו השתמשה איראן בטורקיה לעקיפת הסנקציות הכלכליות, במיוחד הבנקאיות, שהוטלו עליה. אף שצפוי שבעקבות החשיפות יוגבר הלחץ הבינלאומי על טורקיה לצמצם את קשריה הכלכליים עם איראן, ברור הוא שיש ביניהן תלות הדדית חזקה בהיבט הכלכלי.

בגלגול המקורי של מדיניות "אפס הבעיות" אף נעשו ניסיונות להפשרה עם ארמניה, ונחתמו באוקטובר 2009 פרוטוקולים בין המדינות שהיו אמורים להוביל לפתיחת הגבול המשותף ביניהן. בסופו של דבר, פרוטוקולים אלו לא אושרו בפרלמנטים, והתהליך הסתיים בכישלון, גם עקב התנגדות פנימית בתוך ארמניה, וגם עקב התרעומת של אזרבייג'ן, בת-בריתה של טורקיה, על התהליך שנעשה ללא ידיעתה, למרות הסכסוך המתמשך בינה לבין ארמניה לגבי חבל נגורנו-קרבאך והאזורים הסמוכים. בנובמבר 2013 ביקש שר החוץ הטורקי משוויץ לנסות ולתווך בין ארמניה ואזרבייג'ן (זאת לאחר שתהליך ההפשרה בין טורקיה וארמניה ב-2009 נעשה בסיוע שווייצרי). בנוסף, השתתפותו של שר החוץ הטורקי בפגישת הארגון לשיתוף פעולה בים השחור ב-ירבאן ב-12 בדצמבר 2013, הייתה הפעם ראשונה שבכיר טורקי בדרג זה, מבקר בארמניה מאז כישלון התהליך ב-2009. במהלך ביקורו אף חרג שר החוץ מהרטוריקה הטורקית האופיינית ביחס לאירועי 1915, ואמר שהגירוש של האוכלוסייה הארמנית היו "לא הומאניים". גם ביחס לבעיית קפריסין נראה שיש התקדמות, ודוואטולו התייחס בביקורו ביוון, באמצע דצמבר 2013 למומנטום שנוצר בשיחות בין הצדדים ביחס לפתרון סכסוך מתמשך זה.

באופן מקורי, מדיניות "אפס הבעיות" התייחסה למדיניות הסמוכות מבחינה גיאוגרפית לטורקיה, ובכל מקרה לאור זאת שהיחסים בין טורקיה וישראל היו למעשה נטולים בעיות במישור הבילטרלי, לא היה צורך בכך שמדיניות זו תופנה כלפי ישראל, למעט ניסיונות תיווך בינה לבין סוריה וסיוע דיפלומטי בהקשר הפלסטיני. המצב כיום שונה, לאחר שמשבר המרמרה הוביל את שתי המדינות – לראשונה בהיסטוריה שלהן – לעימות ישיר. בעת האחרונה ניתן לראות כמה סימנים, המעידים על כך שהחזרת השגרירים לתל-אביב ולאנקרה מתקרבת. כך, בפעם הראשונה מאז אירועי המרמרה השתתף השר להגנת הסביבה, עמיר פרץ, בתחילת דצמבר 2013 בכנס בינלאומי בטורקיה ונפגש עם מקבילו הטורקי. בנוסף, דווח שנחתם מסמך בין המדינות שיפתח את הדרך לחידוש הטיסות של חברות התעופה הישראליות ליעדים בטורקיה בקיץ 2014. אף חשוב מכך, דווח שנציגי ישראל וטורקיה נפגשו באמצע דצמבר לסבב נוסף של דיונים על סוגיית הפיצויים וביטול התביעות כנגד חיילי צה"ל, וכנראה שחלה התקרבות משמעותית בעמדות הצדדים. יחד עם זאת, לאור העובדה שבעיתונים הטורקיים, הידועים כקרובים לעמדות מפלגת הצדק והפיתוח, הואשמו ישראל, הלווי היהודי וארצות הברית, כעומדים מאחורי חשיפת פרשות השחיתות, קיים חשש ששוב העיתוי אינו אופטימלי לנורמליזציה בין המדינות.

לסיכום, בעת הנוכחית ניתן לראות סימנים לחזרתה של מדיניות "אפס הבעיות" הטורקית. בניגוד לתקופה שלפני ההתעוררות הערבית, הפעם לא ניתן לשמוע את אותן הצהרות דרמטיות שהיו בעבר ביחס למדיניות זו, ולכן אפשר לומר רק שדה-פקטו נראים ניצנים לחזרתה. בעוד שגם בעבר היו לטורקיה סוגיות לא פשוטות שהיא הייתה צריכה לפתור עם שכנותיה, לאור התגברות ממד חוסר היציבות במזרח התיכון, טורקיה פועלת כיום בסביבה אסטרטגית מורכבת יותר. מבחינה זו, תנאי הפתיחה להצלחת הניסיון להתניע מחדש את מדיניות "אפס הבעיות", קשים יותר בהשוואה לעבר. קרוב לוודאי ששלעי המחלוקת המהותיים, הקיימים כיום בין טורקיה לסוריה וטורקיה למצרים (על רקע קריאותיה הנחרצות של טורקיה להפלת ממשל בשאר אל-אסד, ועל רקע הביקורת החדה שהשמיעה טורקיה ביחס להפיכה הצבאית במצרים) לא ייפתרו במהרה. אף הטלטלה הפוליטית העוברת על טורקיה, תקשה עליה להתקדם בחלק מהיוזמות החדשות. פרשות השחיתות שנחשפו הן האיום החמור ביותר המרחף על המשך שלטון מפלגת הצדק והפיתוח עד כה, וכבר עתה ברור שמעמדו של ארדואן הן בתוך מפלגתו והן מחוצה לה נפגע. מי שעדיין מאוד פופולארי ולא דבק בו רבב, הוא הנשיא, עבדוללה גול. עמדותיו של גול נתפסות כמתונות מאלו של ארדואן, ולכן במידה ויתרחשו שינויים בצמרת השלטון, גם הוא צפוי לתרום לניסיונות הרגעה בתחום יחסי החוץ של טורקיה.